

Dick Harrison

CLEOPATRA

HET LEVEN
VAN EEN
LEGENDARISCHE
KONINGIN

Dick Harrison

CLEOPATRA

HET LEVEN
VAN EEN
LEGENDARISCHE
KONINGIN

Uitgeverij Omniboek

De onbekende schoonheid

De beroemdste schoonheidskoningin ter wereld is tegelijkertijd ook de onbekendste. Vraag iemand om een voorbeeld te geven van een werkelijk mooie, charismatische, flirterige en verleidelijke vrouwelijke figuur uit de oudere krochten van de geschiedenis en de ondervraagden zullen vrijwel zeker Cleopatra noemen. Vraag ze om het uiterlijk van Cleopatra te beschrijven of te tekenen en je zult waarschijnlijk variaties zien op Elizabeth Taylor of op de Egyptische koningin uit het stripalbum *Asterix en Cleopatra*. Beide voorbeelden zijn weliswaar fraai, maar ze zijn toch vooral verzinsels.

De waarheid is dat we geen flauw idee hebben hoe Cleopatra eruitzag. Alle verhalen, zowel de negatief als de positief geladen, over haar mooie gelaatstreken die door de geschiedenis resoneren en op het witte doek zijn vereeuwigd, zijn verzonden. Zelfs de oude reliëfs en sculpturen van Cleopatra zijn niet betrouwbaar. De klassieke Egyptische afbeeldingen zijn stereotiepe en voorspelbare visioenen van menselijke godheden die sterk doen denken aan oudere afbeeldingen van heersers langs de Nijl. In wezen is het dynastieke propaganda die bedoeld is om het Ptolemaeïsche koningshuis te verbinden met duizenden jaren Egyptische heerserstraditie, ook al was de fa-

milie afkomstig uit Macedonië in het huidige Noord-Griekenland. De hellenistische afbeeldingen, die vaak als realistischer worden ervaren, zijn ook hoogst geïdealiseerd. Als klap op de vuurpijl weten we niet hoeveel van de sculpturen die door de eeuwen heen zijn geïnterpreteerd als afbeeldingen van Cleopatra, dat ook daadwerkelijk zijn. We kunnen gerust aannemen dat haar historische faam ertoe heeft geleid dat latere kunstverzamelaars graag beweerden dat veel werken, die eigenlijk andere vrouwen als onderwerp hebben, Cleopatra voorstelden.

Het enige beeld waarvan we met zekerheid weten dat het bedoeld is om haar weer te geven, althans volgens een vrij unanieme groep onderzoekers, bevindt zich vandaag in de Vaticaanse Musea in Rome. Helaas is het helemaal niet zeker of de beeldhouwer wel wist hoe de koningin eruitzag. De opdracht zou zijn geweest om een wat betreft vorm aanvaardbare sculptuur te maken, meer niet. Cleopatra wordt afgebeeld als een volwassen vrouw met een meloenkapsel, dat wil zeggen met haar in vlechten die in een laag knotje naar achteren zijn getrokken – het kapsel ontleent zijn naam aan het feit dat het op een meloen lijkt die in partjes is gesneden. Er is niets bijzonders aan het kunstwerk, dat net zo goed een willekeurige nobele hellenistische dame zou kunnen weergeven. Als het niettemin een portret is, lijkt de koningin grote ogen, een kleine mond, een lang gezicht, een breed voorhoofd en kleine krulletjes in haar pony te hebben gehad. De befaamde neus ontbreekt helaas.

De pony zelf is een kenmerk dat ook te zien is op Cleopatra's munten, waar ze en profil wordt afgebeeld met een vooruitstekende neus, scherpe kin en plooiën in de nek. De neus neemt soms, maar niet altijd, de vorm aan van een gebogen arendsneus. Dergelijke uiterlijke analyses leiden echter nergens toe, aangezien zulke gelaatstreken ook voorkomen op munten die zijn geslagen door eerdere heersers van de dynastie, wat ervan getuigt dat Cleopatra of haar muntmeesters een bewuste poging hebben gedaan om historische continuïteit na te streven.

Munt waarop het gezicht van Cleopatra is afgebeeld, aan de andere kant de adelaar met dichte vleugels die op een bliksemstraal staat met aan de linkerkant de hoorn des overvloeds. Rond de adelaar staan de letters: ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ, oftewel: koningin Cleopatra.

De neus is dus helemaal terug te voeren op afbeeldingen van koning Ptolemaeus VIII. Voordat dit duidelijk werd, was het gebruikelijk om bij de neus te beginnen in een poging Cleopatra's uiterlijk te achterhalen. De neus is de focus geweest van veel speculaties, en dan niet alleen van academische aard, met Lord Berners' roman *The Romance of a Nose* (1941) en het stripalbum *Asterix en Cleopatra* (1963) van René Goscinny en Albert Uderzo als typische voorbeelden.

Kortom, we weten niet hoe Cleopatra eruitzag. Dat is niet vreemd. Eerlijk gezegd weten we verder ook niet veel over haar. De geschiedenis van Cleopatra is geschreven door haar Romeinse vijanden en door historici die in de eeuwen na haar dood in de rijken van die vijanden leefden. Geen enkele Egyptische of Ptolemaeïsche schrijver heeft haar beschreven, geen overlevende Romeinse bewonderaar durfde haar eer te bewijzen. Vanaf het allereerste begin, in de propagandaoorlog die begon vóór de val van Cleopatra, stond het eenieder echter vrij haar af te schilderen als gevaarlijk en doortrapt, leugens over haar te verspreiden en de agenda te bepalen door het verzinnen van beweringen die zelfs toen al nauwelijks geloofd konden

worden. De enige die voor haar dood over haar schreef en niet negatief was – Julius Caesar – hield opzettelijk de lippen stijf op elkaar en geeft ons alleen de politiek correcte informatie die bedoeld was voor het Romeinse lezerspubliek van die tijd.

Cleopatra is dus de koningin die nooit haar eigen geschiedenis heeft mogen schrijven, en die dat ook niet door iemand anders heeft laten doen. Alles wat we van haar hand hebben – en dat is in ieder geval iets, aangezien de meeste mensen die twee millennia geleden leefden geen handtekeningen nalieten – is één woord in een papyrusdocument dat tot op de dag van vandaag bewaard is gebleven omdat het later werd gebruikt als wikkel voor een mummie. Het document bestaat uit een verslag van privileges en belastingvoordelen in Egypte van de hand van de Romein Publius Canidius Crassus, een van de naaste mannen van Marcus Antonius. Het handschrift, gedateerd 23 februari 33 v.Chr., lijkt te zijn opgetekend door een gewone schrijver in de Egyptische bestuursorganisatie, maar helemaal onderaan

Het papyrusdocument dat werd teruggevonden als wikkel voor een mummie en dat dateert uit de regeringsperiode van Cleopatra.

staat het Griekse woord γινεσθαι (*ginesthoi* – ‘doe het zo’) in een ander handschrift. Hoogstwaarschijnlijk was het Cleopatra zelf die op deze manier het document rechtsgeldigheid gaf, wat later in de geschiedenis geassocieerd zou worden met het gebruik van een lakzegel.

Het is dus deze onbekende koningin met wie we ons nu vertrouwd moeten maken, door ons te verdiepen in de bronnenkritisch gezien zeer twijfelachtige en tendentieuze geschriften en geruchten die als ondoordringbare mistbanken tussen ons en Cleopatra’s leven oprijzen. Die taak is niet gemakkelijk. Maar het is wel spannend.

CLEOPATRA: KONINGIN, STRATEEG, MOEDER, VROUW

Cleopatra wordt beschouwd als een van de mooiste vrouwen uit de geschiedenis en staat tegenwoordig bekend als een machtige vorst, die haar vrouwelijke charmes in de strijd gooide ten behoeve van haar volk. Eigentijdse bronnen, vaak opgetekend door Romeinse vijanden en daarmee gekleurd, beschrijven haar als verkwistende, immorele despoot, als sluwe verleidster. Een ding is zeker: Cleopatra's positie als farao en haar relaties met Julius Caesar en Marcus Antonius maakten haar een machtsfactor in een cruciale fase in de geschiedenis van de Middellandse wereld.

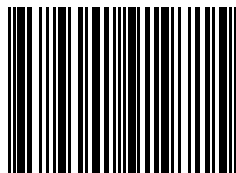
Ondanks Cleopatra's illustere reputatie is er maar weinig dat we zeker weten over haar leven, haar denkwereld en haar uiterlijk. Toch lukt het historicus Dick Harrison feit van fictie te scheiden en brengt hij Cleopatra, de laatste Ptolemaeïsche vorst van Egypte, dichterbij; als koningin, als strateeg, als moeder van vier kinderen, als vrouw.

Vertaald door Ger Meesters

**'Het werk van Harrison
[is] absoluut de moeite waard.'**

– Tijdschrift voor Geschiedenis

WWW.OMNIBOEK.NL

NUR 683

9 789401 919715 >